مرکز مدیریت حوزه علمیه خواهران
معاونت پژوهش
مدرسه علمیه الراضیه (سلام الله علیها)
شهرستان اسدآباد

موضوع:

تاثیر فرزندآوری در افزایش رزق و روزی

نویسنده: فاطمه تشکینی[1]

۱ ـ رتبه علمی: طلبه سطح دو. حوزه علمیه الراضیه، اسدآباد.

بسم الله الرحمن الرحيم

چکیده

رزق و روزی یکی از مهم‌ترین نیازهای انسان است به همین جهت ادامه زندگی بشر بدون اینکه این نیاز او برآورده شود ممکن نیست خداوند متعال که به همه اسرار جهان آگاه است روزی رسانی همه موجودات را بر عهده دارد و در کتاب مقدس خود تضمین روزی‌ها را وعده داده است با توجه به نیاز انسان در کسب رزق و روزی حلال در این مقاله به یکی از راهکارهای افزایش رزق و روزی اشاره خواهیم کرد و آن تولد فرزندان بیشتر در خانواده است چرا که خداوند روزی هر فرزند که متولد می‌شود را تضمین کرده است هر آنکس دندان دهد نان دهد باآمدن فرزندان والدین بیشتر تلاش می‌کنند و انگیزه پیدا می‌کنند بیشتر به دنبال درآمد و کسب روزی حلال باشند و همین تلاش و کار والدین بسیاری از تنش‌های موجود در خانواده را کاهش می‌دهد دراین مقاله به روش توصیفی به سبب‌های افزایش رزق و روزی اشاره می‌کند عناوینی چون اقسام رزق که مادی و معنوی است مادی ارزاق موجب بقای جسم انسان است و معنوی که ارزاق موجب حیات روح انسان است مصادیق رزق مانند انفاق، اطعام، مهربانی بر ایتام، زیارت خانه خدا ، آیاتی که فرزند و فرزندآوری را توصیف کرده است مانند آیه ٤٦ سوره کهف که می‌فرماید مال و فرزند زینت زندگی دنیاست یا در آیه ۱۲ سوره نوح به کلمه یمددکم باموال به این امر اشاره دارد که امداد به معنای رساندن مدد به دنبال مدد دیگر است ،رابطه فرزندآوری با افزایش رزق و روزی که این رابطه را در قالب لذت بردن از زندگی تعبیر کرده است و می‌گوید که وجود فرزند بر ساحت‌های مختلف زندگی فرد اثر می‌گذارد ،افزایش رزق و روزی که از نگاه آیات و روایات ازدواج و فرزندآوری را منبع خیر و برکت در خانواده می‌داند ،شیطان عامل ترس از رزق حلال افرادی را که از ترس نداری و فقر فرزنددار نمی‌شوند را مورد بررسی قرار می‌دهد و بیان می‌کند که این ترس یکی از ابزارهای شیطان است که انسان را به اضطراب می‌اندازد،باور به تقدیر روزی که دل را آرام می‌کند انسان را به این سمت سوق می‌دهد که خداوند مقدراتی برای انسان تدبیر کرده است و انسان با این باور قلبش آرام می‌شود ، پاسخ قرآن به دغدغه‌های اقتصادی فرزندآوری که آخرین عنوان مقاله پیش رو است با استناد به قرآن کریم بیان می‌کند که اگر افراد فقیر و تنگدست باشند با ازدواج و فرزند خداوند روزی آنان را ازخزانه فضل و کرم خود گشایش می‌بخشد این موضوع از آنجایی اهمیت‌پیدا می‌کند که مسئله اعتماد به خداوند متعال را بیان می‌کند چون افرادی که از ترس مخارج و روزی فرزندان و فقر از فرزندآوری خودداری می‌کنند به خاطر عدم اعتماد به خداوند است وهدف‌از این مقاله تفهیم مسئله اعتماد به خداوند منان و روزی رسان بودن خداوند است و در نتیجه بیان می‌شود که با تولد هر فرزندی خداوند منان درهای روزی و خیر و برکت را به سوی آن خانواده باز می‌کند و روزی آنان را افزایش می‌دهد زیرا خود خداوند در آیات قرآن به صورت محکم و قاطع روزی انسان را افزایش می‌دهد.

کلیدواژه:فرزند،رزق،ولد،فرزندآوری، افزایش‌رزق.

مقدمه

در هر اقدامی و در مسیر راه، باید راه را از بیراه بشناسیم. برای اینکه به بیراهه نرویم، باید اهداف هر حرکت و اقدامی را در زندگی شناسایی و در مورد آن تفکر کنیم. هدف از ازدواج، ایجاد آرامش و تولید نسل است. تولید نسل، مکمل هدف غایی ازدواج یعنی ایجاد آرامش است. هر درختی ثمره‌ای دارد. انسان نیز ذاتاً مشتاق و علاقه‌مند به ثمردهی است. فرزندآوری یکی از ثمرات مفید و شایستهٔ آدمی است. به همین دلیل، داشتن فرزند در روایات به ثمرهٔ وجود والدین تعبیر شده است.

امروزه به دلیل تغییر نگرش زوجین بر اساس تبلیغات بی‌شمار رسانه‌های معاند، بسیاری از خانواده‌ها یا به تک‌فرزندی یا بی‌فرزندی روی آورده‌اند که آسیب‌های فردی، خانوادگی و حتی اجتماعی و ملی فراوانی به همراه خواهد داشت؛ درحالی‌که «بر اساس مقالات منتشرشده در مطبوعات و خبرگزاری های غرب دربارهٔ معایب و مزایای تک‌فرزندی، اغلب کارشناسان و روان‌شناسان غربی، به آسیب‌های تک‌فرزندی و مزایای فرزندآوری اذعان کرده‌اند». بنابراین با توجه به تأثیر وجود فرزند در ادامهٔ حیات انسانی، در این مقاله به ضرورت فرزندآوری و رابطه آن با رزق و روزی پرداخته خواهد شد.

در آیات و روایات، ازدواج و فرزندآوری، عامل و زمینهٔ بی‌نیازی و منبع خیر و برکت در خانواده معرفی شده است؛ چنان‌که پیامبر گرامی اسلام ﷺ فرموده‌اند: «**اِتّخِذُوا الأهلَ؛ فإنّه أرْزَقُ لَكُم**».[1] «زن بگیرید؛ زیرا این کار روزی شما را بیشتر می‌کند».

صحبت‌های نسل گذشته نیز مؤید همین موضوع است. بسیار شنیده‌ایم که در خانواده‌های خودمان وقتی پای خاطرات گذشتهٔ پدر و مادرها بنشینید، از این صحبت می‌کنند که با تولد فلان فرزند، خانه‌دار شدیم، مشغول به کار شدیم، اتومبیل خریدیم و...؛ اینها همه نشانهٔ الطاف الهی به زوج‌هایی است که فرزندآوری را منشأ برکت می‌دانند. از طرف دیگر، هر انسانی روی این کرهٔ خاکی برایش روزی و رزق در نظر گرفته شده است. در قرآن در این باره آمده است: « فرزندانتان را از بیم فقر نکشید، ما شما و آنها را روزی می‌دهیم».[2]

قرآن کریم همچنین در بسیاری از آیات، مردم را به خوش‌بینی به خداوند متعال و اعتماد و توکل به او فرامی‌خواند؛ به‌ویژه کسانی که به دلیل بیم از روزی، از فرزندآوری جلوگیری می‌کنند. در آیات ۲۲

۱ـ بحارالأنوار، ج ۱، ص۲۱۷.

۲ ـ اسراء، آیه ۳۱.

و۲۳ سورهٔ ذاریات، دربارهٔ حق بودن وعدهٔ الهی آمده است: «روزی شما و چیزهایی که به شما وعده داده شده، در آسمان است. پس قسم به پروردگار آسمان و زمین، آن حقّ است به مثل همین گفتار و سخنی که بر سر زبانتان دارید!». بر اساس این آیه، روزی و جمیع وعده‌های الهی، همه در آسمان به طور حتم و یقین وجود دارد و در آن شک و تردیدی نیست، به‌مثابهٔ همین عباراتی که بر زبان جاری می‌کنید! همان‌طور که کسی در این گفت‌وگوهای شما به خود شکّ راه نمی‌دهد، همین‌طور نباید ابداً در روزی کسی تردید کرد.

تبیین موضوع

خداوند متعال برای هر معلولی که در این جهان خلق کرده علتی قاطع و محکم دارد وقتی انسان را خلق کرد تمام جوانب زندگی او را سنجید و تمام نیازهای او را در نظر گرفت و انسان را اشرف مخلوقات خلق کرد. یکی از مهم‌ترین چیزهایی که حتی قبل از انسان خلق کرد روزی از پیش تعیین شده انسان است و خود خداوند فرمود: هر فردی که متولد می‌شود روزی او هم متولد می‌شود. آیه ٦ سوره مبارکه هود می‌فرماید: «**و ما من دابة فی الارض الا علی الله رزقها و یعلم مستقرها و مستودعها کل فی کتاب مبین**»؛ «هیچ جنبنده‌ای در زمین نیست مگر آنکه روزی او بر خداست و او قرارگاه دائمی و جایگاه موقت او را می‌داند همه در کتاب آشکاری ثبت است.» این آیه مهم بر این مسئله اشاره دارد که روزی همه جنبنده‌ها در دست خداوند است نه انسان، چیزی که این مسئله را برای انسان آشکار می‌سازد اعتماد به خداوند متعال و رزاقیت خداوند است و رزاق بودن از صفات برتر خداوند است و مصداق مشخص این آیه که درباره جنبنده‌ها می‌باشد انسان‌ها هستندکه فکر می‌کنند روزی خود و خانواده به دست آنان است اما نمی‌دانند که همان رزق و روزی که در خانه هست از طرف خداوند متعال به آنان رسیده است.

انسان‌ها همواره می‌کوشند تا روزی زیادی داشته باشند یکی از عوامل افزایش رزق و روزی افراد در زندگی فرزندآوری است که امروزه این مسئله بحث اعتماد صددرصد به خداوند متعال را می‌طلبد چون دیده می‌شود که خانواده‌ها از ترس مخارج زندگی از فرزندآوری خودداری می‌کنند. اینان خود را عامل روزی می‌دانند غافل از اینکه خداوند روزی دهنده است. در سوره مبارکه طلاق آیه۲و۳ خداوند می‌فرماید: «**من یتق الله یجعل له مخرجا و یرزقه من حیث لا یحتسب و من یتوکل علی الله فهو حسبه ان الله بالغ امره قد جعل الله لکل شیء قدرا**»؛ «هرکس تقوای الهی داشته باشد او را از جایی که گمان ندارد روزی می‌دهد و هر کس بر خدا توکل کند خدا برایش کافی است همانا خداوند کار خود را محقق می‌سازد

تربیتی مثلا پنج فرزند می‌شود، به عبارت دیگر از جانب خداوند به او صله اهدا می‌شود. به بیان دیگر خداوند به هر مادری به ازای تعداد فرزندانش رزق تربیتی می‌دهد.

درست است که شرایط سخت است و مشکلات اقتصادی فراوان و این شاید مهم‌ترین دلیل کم شدن موالید باشد؛ اما چند مورد متناقض هم وجود دارد که به نظرم تامل روی آن ارزش دارد. اگر واقعاً شرایط اقتصادی همان طور که عمده افراد جامعه معتقدند تعیین کننده است، آیا نمی‌بایست الان خانواده‌هایی که شرایط مالی خوبی دارند و در شهرهای بزرگ زندگی می‌کنند، نسبت به خانواده‌های متوسط، تعداد فرزندان بیشتری داشته باشند؟ در حالیکه می‌بینید دقیقاً برعکس است. آمار نشان می‌دهد هرچه سطح اقتصادی خانواده‌ها بالاتر رفته تعداد فرزندان کم‌تری نیز دارند.

آیا زمانی که شرایط رفاه اجتماعی و اقتصادی کشور پایین تر از وضعیت فعلی بود، خانواده‌ها تمایل به تعداد فرزندان کمتر داشتند؟ در این مورد هم آمار نشان می‌دهد که اینگونه نبوده است. نکته اینجاست که دیدگاه‌ها عوض شده و نوع نگاه‌ها تغییر کرده است. اگر به دو نسل قبل برگردیم، قطعا شرایط رفاهی در آن زمان از الان پایین تر بود، امید به زندگی، درآمد سرانه، تولید ناخالص ملی و ... شاخص‌های دیگر نشان می‌دهد آن زمان رفاه اقتصادی پایین تر بوده است؛ پس چه طور در آن زمان خانواده‌ها تمایل به داشتن فرزندان بیشتری داشته و از این موضوع هم استقبال می‌کردند و هم لذت می‌بردند.

جالب است! نمی‌خواهم بگویم نسل عوض شده، اما همان مادری که صاحب پنج یا شش فرزند است و حاضر نیست از هیچ کدام بگذرد، الان به دخترش می‌گوید یک فرزند کافی است، تو اصلاً توانش را نداری! نمیتوانی! بدنت نمی‌کشد! او با دلسوزی مادرانه نمی‌گذارد دخترش دوباره باردار شود. می‌خواهم بگویم فقط موضوع تغییر نسل و یا تغییر فرهنگ نیست، مساله تغییر نگاه است. ورود تفکر مدرنیسم و نگاه اومانیستی از مسائلی است که به این تغییر نگاه دامن زده است.[1]

۹ـ پاسخ قرآن به دغدغه های اقتصادی فرزندآوری

در قرآن مجید آیاتی وجود دارند که می توان از آنها به این نتیجه رسید که بهانه کردن دغدغه های مالی برای فرار از فرزندآوری، امری کاملاً ناموجّه است.

۱ ـ فرزندان رزق معنوی با خود می آورند، سایت فریاد خوزستان، ۱۳۹۷/۳/۲۷.

برای مثال درآیه ۳۲ سوره نور می خوانیم: «**وَ أَنْكِحُوا الْأَيامى مِنْكُمْ وَ الصَّالِحينَ مِنْ عِبادِكُمْ وَ إِمائِكُمْ إِنْ يَكُونُوا فُقَراءَ يُغْنِهِمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ وَ اللَّهُ واسِعٌ عَليمٌ**»؛ «مردان و زنان بی همسر خود را همسر دهید همچنین غلامان و کنیزان صالح و درستکارتان را؛ اگر فقیر و تنگدست باشند، خداوند از فضل خود آنان را بی نیاز می سازد. خداوند گشایش دهنده و آگاه است.»

در آیات پیشین این سوره راه های حساب شده مختلفی برای پیشگیری از آلودگی های جنسی مطرح شده است که هر یک از آنها تاثیر بسزایی در پیشگیری یا مبارزه با این آلودگی ها دارد و در این آیه به یکی دیگر از مهمترین طرق مبارزه با فحشاء که ازدواج ساده و آسان و بی ریا و بی تکلف است اشاره شده. از آنجا که یک عذر تقریباً عمومی و بهانه همگانی برای فرار از زیر بار ازدواج و تشکیل خانواده مساله فقر و نداشتن امکانات مالی است، در این آیه، قرآن به پاسخ آن پرداخته و می فرماید که از فقر و تنگدستی آنها نگران نباشید و در ازدواج شان بکوشید چرا که اگر فقیر و تنگدست باشند خداوند آنها را از فضل خود بی نیاز می سازد.[1]

این مژده به بی نیاز سازی که به صورت مطلق بیان شده، می تواند شامل دوران بعد از بچه دار شدن زوج ها نیز گردد و بنابراین چنین بشارتی، پاسخی روشن به دغدغه های اقتصادی کسانی است که از بیم فقر و تنگدستی، اقدام به بچه دار شدن نمی کنند.

علاوه بر آن در آیه ۱۵۱ سوره انعام می خوانیم: «**قُلْ تَعالَوْا أَتْلُ ما حَرَّمَ رَبُّكُمْ عَلَيْكُمْ أَلاَّ تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئاً وَ بِالْوالِدَيْنِ إِحْساناً وَ لا تَقْتُلُوا أَوْلادَكُمْ مِنْ إِمْلاقٍ نَحْنُ نَرْزُقُكُمْ وَ إِيَّاهُمْ وَ لا تَقْرَبُوا الْفَواحِشَ ما ظَهَرَ مِنْها وَ ما بَطَنَ وَ لا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتي حَرَّمَ اللَّهُ إِلاَّ بِالْحَقِّ ذلِكُمْ وَصَّاكُمْ بِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ**»؛ «بگو: بیایید آنچه را پروردگارتان بر شما حرام کرده است برایتان بخوانم: اینکه چیزی را شریک خدا قرار ندهید! و به پدر و مادر نیکی کنید! و فرزندان تان را از [ترس] فقر، نکشید! ما شما و آنها را روزی می دهیم؛ و نزدیک کارهای زشت نروید، چه آشکار باشد چه پنهان! و انسانی را که خداوند محترم شمرده، به قتل نرسانید! مگر به حق [و از روی استحقاق] این چیزی است که خداوند شما را به آن سفارش کرده، شاید درک کنید!» و نیز در تعبیری مشابه در آیه ۳۱ سوره اسراء می خوانیم: «**وَ لا تَقْتُلُوا أَوْلادَكُمْ خَشْيَةَ إِمْلاقٍ نَحْنُ**

---

۱ ـ مکارم شیرازی، تفسیر نمونه، ج ١٤، ص ٤٥٨.

نَرْزُقُهُمْ وَ إِيَّاكُمْ إِنَّ قَتْلَهُمْ كانَ خِطْأً كَبِيراً»؛ «و فرزندان تان را از ترس فقر نکشید! ما آنها و شما را روزی می دهیم. مسلماً کشتن آنها گناه بزرگی است.»

از این آیات برمی آید که عرب های دوران جاهلی نه تنها دختران خویش را به خاطر تعصب های غلط زنده به گور می کردند بلکه پسران را که سرمایه بزرگی در جامعه آن روز محسوب می شد نیز از ترس فقر و تنگدستی به قتل می رسانیدند. خداوند در این آیه آنها را به خوان گسترده نعمت پروردگار که ضعیف ترین موجودات نیز از آن روزی می برند توجه داده و از این کار بازمی دارد. با نهایت تأسف باید گفت این عمل جاهلی در عصر و زمان ما در شکل دیگری تکرار می شود و به عنوان کمبود احتمالی مواد غذایی روی زمین، کودکان بی گناه در عالم جنینی از طریق «کورتاژ» و سقط جنین به قتل می رسند.[1]

وقتی خداوند با توجه دادن به وجود نعمت ها و روزی های فراوان در زمین، سقط جنین را عملی حرام معرفی می کند، روشن می شود که در گفتمان آموزه های وحیانی نباید از ترس فقر و احتمال مهیا نبودن شرایط زیستی مرفه، فرزندآوری را ترک نمود.[2]

بنابراین:

در آیینه قرآن، فرزند آوری امری اصیل، فطری، مُسلَّم و مطلوب است و در قالب توصیه بر فرزند آوری سخنی در آن وجود ندارد؛ بلکه از میل و حسرت بشر – خصوصاً انبیای الهی– به داشتن فرزند سخن می گوید و در بخشی از آیات نیز سقط جنین و فرزند کشی را – از ترس فقر – مذمت و آن را گنا کبیره می شمارد. همیشه یکی از بهانه های اصلی اجتناب از فرزندآوری ترس از فقر و مشقّت های اقتصادی است. منطق اسلام مخالف این توجیه است و روزی فرزندان را از جانب خداوند تضمین شده می داند و می توان گفت اجتناب از فرزندآوری مشمول مذمّتی است که در آن از قتل اولاد نهی شده است.

---

۱ ـ همان، ج ٦ ص ٣٤

۲ ـ همان.

نتیجه گیری

از بررسی کلی و مطالعه آموزه‌های دینی درباره فرزندآوری و فرزند پروری می‌توان نتیجه‌های زیر را به دست آورد:

۱ـ فرزندان نعمت‌های الهی نزد والدین هستند و همانند سایر نعمت‌های الهی هم می‌توان با بهره‌گیری صحیح از آنها در مسیر تکامل و هدایت گام برداشت و هم در صورت بهره‌گیری ناصحیح از آنها خود و آنها را به گمراهی و نابودی سوق داد زیرا فرزند نیز، مانند اموال دیگر نعمت‌های الهی وسیله‌ای برای آزمایش انسان است.

۲ـ صرف نظر از اینکه فرزندان وسیله‌ای برای آزمایش والدینند در نگاه دینی نگرشی مثبت به فرزندآوری و فرزند پروری شده است در آیات و روایات فراوانی از فرزند با تعبیرهای زیبایی یاد شده است مانند: مایه امید_ نور چشم_ نعمت الهی_ باعث آسودگی خاطر_ هدیه الهی_ میوه دل_ عامل خوشبختی_ یاری کننده_ عامل ثواب و پاداش اخروی و نیز رحمت و غفران الهی_ باعث خیر و برکت در خانه_ باعث قوت قلب و شکافتگی همچنین نداشتن فرزند و دوری از او سبب غم و ناامیدی و اضطراب بیان شده است.

۳ـ از منابع دینی در می‌یابیم که فرزندآوری باعث پایداری خانواده_ رضایتمندی از زندگی_ تامین بهداشت روان _ توسعه رزق_ رشد اجتماعی_ افزایش مهارت_ شکوفایی استعدادها_ کسب معنویت و رضایت الهی_ تقویت روابط اجتماعی و غیره می‌شود.

٤ـ در متون دینی آنچه مهم است داشتن فرزند نیست بلکه فرزند پروری است بنابراین همه برکت‌ها و فایده‌هایی که برای فرزند بیان شده درباره فرزند شایسته است نه ناشایست.در قرآن کریم فرزندی ستوده شده است که صالح باشد و باعث انحراف و سقوط معنوی والدین و دیگر انسان‌ها نشود و انسان را از یاد و ذکر خداوند باز ندارد.

فهرست منابع

***قرآن کریم.**

***نهج البلاغه.**

۱ـ تهانوی، محمد علی بن علی، کشاف اصطلاحات الفنون و العلوم، استانبول: دارقهرمان، ١٤٠٤ق.

۲ـ تمیمی آمدی، عبدالواحدبن محمد، غررالحکم، قم: دار الکتاب الإسلامی، ١٤١٠ق.

۳ـ جرجانی، علی بن محمد، التعریفات، بیروت: دارالکتب العلمیه، ١٤٠٨ق.

٤ـ جوهری، اسماعیل، الصحاح تاج اللغه، بیروت: دارالعلم، ١٤٠٤ق.

۵ـ حیدری؛ غبیشاوی، فرزند آوری در آئینه آیات قرآن، برگرفته از پایگاه اطلاع رسانی آیت الله مکارم شیرازی، تاریخ انتشار: ١٣٩٧/١٢/٦.

٦ـ حرانی، محمدبن حسن، وسایل الشیعه، قم: مؤسسهٔ النشر الإسلامی، ١٤٢٤ق.

۷ـ راغب اصفهانی، حسین بن محمد، مفردات قرآن، ، بیروت: التراث العربی، ١٤١٢ق.

۸ـ رزق ازدواج و خانواده در کلام مولا علی(ع)، برگرفته از سایت خبرگزاری فارس، ١٤٠١/٤/٢٦.

۹ـ رهنما، نسرین، امیدی فرد، عبدالله، «مبانی فقهی الزام به فرزندآوری»، نشریه علمی پژوهشی پژوهش های فقهی، دوره ۱۱، شماره سوم، پاییز ١٣٩٤.

۱۰ـ سرخسی، شمس الدین، المبسوط، بیروت: دار الکتب العلمیهٔ، ١٤٠٤ق.

۱۱ـ شوکانی، ابراهیم، منتهی الأرب، بیروت: بی نا، ١٤٠٩ق.

۱۲ـ طباطبایی، سیدمحمدحسین(مترجم: محمدباقر موسوی)، المیزان فی تفسیر القرآن، قم: دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین، ١٣٧٤.

۱۳ـ قرشی، علی اکبر، قاموس قرآن، تهران: دار الکتب الإسلامیهٔ، ١٣٧١.

١٤ـ کلینی، محمدبن یعقوب، کافی، تهران: دار الکتب الإسلامیهٔ، ١٤٠٧ق.

۱۵ـ لبیبی، محمد مهدی، خانواده در قرن بیست ویکم از نگاه جامعه شناسان ایرانی و غربی، تهران: نشر علم، ١٣٩٣.

١٦ـ محمدی، اکرم، ضرورت فرزندآوری، پایگاه اطلاع رسانی بلاغ، تاریخ انتشار: ١٣٩٩/٨/٧.

۱۷ـ مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، دار الکتب الإسلامیهٔ، تهران: ١٣٧١.

۱۸ـ مجلسی، محمدباقر، بحارالأنوار، بیروت: دار إحیاء التراث العربی، ١٤٠٤ق.

۱۹ـ وبلاگ مهر خوبان، انتشار در ١٣٩٠/٥/٢٢؛ توسط مهراب کریمی شهرکی.

۲۰ـ سایت فریاد خوزستان، ١٣٩٧/٣/٢٧.